

Ahıska Türklerinin Kazakistan'a Sürgünü

Elmira Zulpiharova*

Ahıska ve çevresi tarihte Hunların, Hazar Türklerinin ve Kıpçakların yaşadıkları bir bölge olmuştur. Sonraki asırlarda ise Selçuklu Türkleri olan Oğuzlar bölgeye yerleşmişlerdir. Moğol istilasından sonra bölge İlhanlı hakimiyetinde kalmıştır. Çobanoğulları, Celâyroğulları, Karakoyunlu Türkmenleri bölgenin sonraki hakimleri olmuşlardır. Timur da Anadolu seferinden önce bölgeye gelmiş ve burasını kendisine bağlamıştır. Bundan sonra ise bölge zaman zaman İran'a tabi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin 1578 yılında düzenlediği Kafkasya seferinde Çıldır Savaşı ile fethettiği Ahıska bölgesi bu tarihten sonra Osmanlı topraklarına dâhil oldu. Ahıska şehri de Çıldır Eyaletinin bir sancağı oldu. 250 yıl Osmanlı idaresinde kalan Ahıska 1829 Edirne Antlaşması ile savaş tazminatı olarak Ruslara verildi ve 1829'dan 1918 yılına kadar Rus hâkimiyetinde kaldı. Rusya Ekim İhtilalinden sonra savaştan çekilmiş ve 1918 tarihinde Batum Anlaşması ile Gürcistan Hükümeti, Ahıska ve Ahılkelek'in Türkiye'ye bırakılmasını kabul etmiş, ancak, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi gereğince Türk birlikleri Ahıska ve çevresinden çekilmek zorunda kalmış - Ahıska 5 Aralık 1918'de Gürcülerin eline geçmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan 16 Mart 1921 Moskova Anlaşması'na göre Ahıska, Ahılkelek ve Batum Türkiye sınırları dışında kalmıştır. Sovyetler döneminde Ahıska Türkleri Sovyet rejimi tarafından, özellikle Türkiye'ye yakınlıkları dolayısıyla 'güvenilmez halk' olarak nitelendirilmişlerdir. Ahıska Türkleri Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde büyük ölçüde Oğuz kültürünü benimsemişlerdir. Ahıska Türkleri Türkiye Türkçesinin uzantısı bir lehçeyi kullanmaktadırlar.

Ahıska Türklerinin tarihteki Bun-Türk, Kıpçak gibi Türk kavimlerinin neslinden geldikleri kabul edilmektedir. Rus ve Gürcü kaynaklarında bu Türklere Meshet kavmi ismi de verilmektedir. Ancak Ahıska Türkleri Meshet adını kullanmak istememektedirler. Zira Meshet kavmi Türk kavimlerinden kabul edilmemektedir. Meshet kavmi kalıntılarının Kıpçaklar ve diğer Türk boyları arasında asimile

* Prof. Dr., Ahmet Yesevi Üniversitesi, Tarih ve Pedagoji Fakültesi, Genel Tarih Bölümü, Türkistan/KAZAKİSTAN, elmira10.72@mail.ru ORCID: 0000-0003-1552-9241

olduğu anlaşılmaktadır. Bugün ABD’de yaşayan bir Ahıskalı Özbekistan’da kendilerine Kafkaslı denmesine itiraz ettiklerini bildirmekte ve bu konuda şöyle konuşmaktadır:

“Dedeler derdi ki, biz Türk’üz, Kafkas değiliz. Kafkas’tan geldik ama Türk’üz. Biz Osmanlı Türkü’yüz. Kafkas toprağımızın adıdır. Biz kendimiz Türk’üz...” Bir diğer Ahıskalı öğrencilik yıllarına ait bir hatırasını anlatırken aynı konuyu dile getirmektedir. Annesi onu okula kayıt için götürdüğünde annesi aslında Türk olduklarını ama öğrencinin milliyeti kısmına Azeri yazılmasına razı olduğunu bildirir ve onun muhtemel haksızlıklara karşı korunması için bunu yaptığını bildirir. Ahıskalı çocuk bu durumu kabul etmek istememektedir. O zamanki duygusunu şöyle ifade etmektedir: “Azeri ya da başka bir milletin mensubu olmak istemiyordum, çünkü ailem bana Türk olmanın bir ayrıcalık olduğu, çok güzel bir şey olduğu fikrini benimsetmişti. Çocuktum, buna inanmışım ve başka bir şey olmak zoruma gitmişti... Yeni okula kaydımı yaptırırken milliyetime bu sefer kendim karar verdim ve Türk yazdırdım.”¹

II. Dünya Harbi’nde Almanya’nın Kafkaslara doğru ilerlemesi Sovyet idarecilerinde Ahıskalıların Sovyetler aleyhine Türkiye ve Almanya ile iş birliği yapabilecekleri endişesini doğurdu. Bazı Kırım Tatarlarının bağımsızlıklarını sağlama düşüncesi ile Almanya ile iş birliği yapması Sovyetleri Türk halklarına karşı sert uygulamalara sevk etti. Bu kararın çıkabilecek bir Türk-Sovyet savaşına karşı bir tedbir olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Stalin’in bu sürgünü, Kars ve Ardahan’ı Gürcistan’a ilhak etmek için hazırlık mahiyetinde yaptığı da ileri sürülmektedir. Nitekim savaştan sonra bu konu gündeme gelmiştir.² Sürgünün esas sebebinin Ahıskalıların Türk olması ve Ermenilere yurt açılması olduğu da ileri sürülmüştür.³ Diğer sürülen milletlerin aksine Ahıskalılar herhangi bir şeyle suçlanmamışlar, Özbekistan’a, Kazakistan’a ve sair yerlere vardıkları zaman önce NKVD’nin “özel iskân” kontrolüne tabi tutulmamışlardılar. Fakat bu kontrol takriben altı ay sonra başlamış ve bu tarihten sonra Ahıskalılar büyük ölçüde kayıplara uğramaya başlamış ve 50.000 kadarı ölmüştü.⁴

1 Ayşegül Aydıngün- İsmail Aydıngün, Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk, Ulusötesi Aileler, ed. Murat Yılmaz, Hoca Ahmet Yesevi Türk – Kazak Üniversitesi, Ankara 2014, s.10-11,

2 Yunus Zeyrek, Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri, Pozitif Matbaacılık, Ankara 2001, s. 59.

3 Enders S. Wimbush -Ronald Wixman, “Sovyet Orta Asyası’nda Yeni Bir Seda: Mesketiya Türkleri”. çev. Eşref Özbilen, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi. No. 49, Ağustos (1987), s. 151-170, s. 155.

4 Robert Conquest “Kayıp Bir Halk: Rusya Mesketiyalıları”. çev. Eşref Özbilen, Türk Dünyası Araştırmaları. No. 50, Ekim (1987), s. 183-189, s. 184.

Aslında Sovyetler Birliğindeki halkların sürgünü uygulaması önceki yıllara dayanır. 21 Ağustos 1937 tarihinde Sovyetler Halk Komiserleri Meclisi ve Komünist Parti Merkez Komitesinin çok gizli kararı ile Uzak Doğu sınırındaki insanlar için böyle bir uygulama başlatılmıştı. Bu karar Japonya tehdidine karşı idi. Bu karar gereğince 95.256 kişi Kazakistan'a sürüldü. 2 Kasım 1943 tarihinde de Karaçay halkı Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a sürüldü. Daha sonra da Balkarlar ve Çeçenler sürüldü. 1944 yılının Şubat ve Mart aylarında Kazakistan ve Kırgızistan'a sürülenlerin sayısı 602.193 kişi idi. Aynı yıl Kırım Tatarları da vatanlarından sürüldü.⁵

Sovyetler Birliği İçişleri Halk Komitesi Komiseri Beriya, 24 Temmuz 1944 tarihli Stalin'e gönderdiği yazıda 16700 Türk ailesinin Ahaltsih, Adigen, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanov'dan sürgününü teklif etti. Stalin'in imzası ile 31 Temmuz 1944 tarihli "Devlet Savunma Komitesi"nin "tamamen gizli" kaydıyla kaleme alınan 6279 sayılı kararında:

"Gürcistan SSC devlet sınırını korumak üzere gereken şartların sağlanması için Devlet Savunma Komitesi, aşağıdaki kararları almıştır: 1. Gürcistan SSC'nin sınır şeridi olan Ahıska, Adigen, Aspinza Ahılkelek ve Bogdanovka rayonlarıyla Acaristan Özerk SSC'den Türk, Kürt Hemşin olmak üzere toplam 86.000 kişiden meydana gelen 16.700 hanelik nüfustan, 40.000'i Kazakistan SSC'ye, 30.000'i Özbekistan SSC'ye ve 16.000'i de Kırgızistan'a tahliye edilsin. Tahliye, SSCB Halk İçişleri Komiserliğince gerçekleştirilsin. SSCB Halk İçişleri Komiserliği (Yoldaş Beriya), tahliye işini 1944 yılı Kasım ayında gerçekleştirsin..."

diye bildirildikten sonra sürgün ile ilgili diğer hususlara yer veriliyordu. Buna göre Ahıskalıların terk ettikleri hayvan ve diğer eşyaları makbuz mukabilinde teslim alınacak, gittikleri yerlerde bunlara mukabil hayvan ve eşya verilecekti. Ancak uygulamanın buna uygun olmadığı sonra yaşananlardan anlaşılmaktadır. Aynı kararda Ahıskalıların boşattıkları yerlere Gürcistan'ın toprak sıkıntısı çeken yerlerinden insanların iskân edilmesi de bildiriliyordu. Bu karar 14 Kasım 1944 tarihinde uygulanarak, 200'den fazla köy ve kasabada yaşayan binlerce insan

5 E. E. Haydarov, Kenes Ökimetinin Halıktardı Kazakstanga Küştep Komis Avdaru Sayasatı, Kazakstan Halkı Assambleyasının 15 Jıldığına Arnalğan Aymaktık Gılmi-Tejiribelik Konferentsiya Materialdan, Oral 2010, s. 2-3; Saydalı Orazaliyev, "Türki Halıktarının Kazakstanga Komis Avdarulunun Sayasi Astarları", <http://www.oinet.kz/news/omir/i1472>, s. 4. [30.11.2017]

yük ve hayvan vagonlarında, Sibiry, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a sürülmüşlerdir.⁶

Ahıska Türklerinin sürgün kararı, resmî belgelere göre, 'sınır güvenliğini sağlamak için alınmıştır. Sovyet otoriteleri Ahıska Türklerine; sürgünün geçici olduğunu, kısa zaman sonra evlerine dönebileceklerini, Alman ordusuna karşı kendi can güvenliklerinin sağlanması için bunun yapıldığını duyurmuşlardır. Oysa sürgünün gerçekleştirildiği tarihte Alman orduları geri çekilmekteydi. Aslında Ahıska bölgesi hiçbir zaman Alman işgaline uğramamıştı.⁷ Sürgün edilenler içinde 279 kişi Komünist Partisi üyesi idi. Sovyetler İçişleri Halk Komitesi Komiseri Beriya'nın Stalin, Molotov ve Malenkov'a gönderdiği yazıda Türkiye sınırındaki bu halkın Türkiye ile irtibatından bahsediliyor ve bu iddia sürgüne gerekçe olarak ileri sürülüyordu. Ahıskahlarla birlikte 8694 Kürt ve 1385 Hemşinli de sürülmüştür. Sürgün için önceleri yaz ayları düşünülmüşken Ahıska-Borcom demiryolu inşaatında çalışan Ahıskahlara işlerini bitirmeleri beklendi. Ahıskahlar kendi yaptıkları demiryolundan sürgüne gönderildiler.⁸

Sürgünün aniden tebliğ edilmesi, hazırlık için fırsat verilmemesi ve nakil şartları Ahıska Türklerine karşı insanlık dışı davranıldığını göstermektedir. Sovyet idaresi sürgün için önceden hazırlık yapmış, sürüleceklerin listeleri çıkarılmış, her bir ailede kaç kişi bulunduğu tespit edilmiş, ancak önceden sürüleceklere bilgi verilmemiştir. Sürgüne gönderilenlerin hayvan ve yük vagonlarına bindirilmesi, yolda kötü şartlardan dolayı ölenlerin defnine izin verilmemesi gibi uygulamalar sürgünün bir bakıma katliama dönüşmesine yol açmıştır.

Sürgünü gerçekleştiren SSCB Halk İçişleri Komiseri, Devlet Güvenliği Genel Komiseri Lavrentiy Beriya, Devlet Savunma Komitesi Başkanı İ. V. Stalin'e, SSCB Halk Komiserleri Kurulu Başkanı V. M. Molotov'a ve Komünist Partisi Merkez Komitesi'nden Malenkov'a gönderdiği 28 Kasım 1944 tarihli yazıyla, icraatını şöyle rapor ediyordu:

“Devlet Savunma Komitesi kararı gereğince SSCB Halk İçişleri Komiserliği Türklerin, Kürtlerin ve Hemşinlilerin Gürcistan SSC sınır bölgesinden

6 İsmail Muratoviç Omaraliyev, Köpetnostık Kogamda Etnosaralık Katnastar Medeniyetin Kalıptasturudın Tejiribi, Özekti Meseleleri Jane Keleşegi (Kazakstandağı Ahıska Türüklerinin Mısalında), [Magistirdik Dissertatsiya], Ahmet Yesevi Halıkaralık Kazak-Türk Üniversitesi, Türkistan 2018, s. 28; Zeyrek, *age.*, s. 53-56, Aydıngün, *age.*, s. 43.

7 Aydıngün, *age.*, s. 42.

8 Haydarov, *age.*, s. 4; Omaraliyev, *age.*, s. 27; Zeyrek, Yunus, Ahıska Tarihi, s.9, http://www.ahıska.org.tr/?page_id=1839, [28.05.2018]

tahliye işlemlerini tamamlamıştır. Türkiye'nin sınıra yakın kısmındaki nüfusla akrabalık bağları bulunan söz konusu halkın önemli bir çoğunluğu kaçakçılık yapmakta olup göç eğilimi gösteriyor ve Türkiye istihbarat mercileri için casus angaje etme ve çete grupları oluşturma kaynağı teşkil ediyordu. Tahliye işlemlerine hazırlık tedbirleri bu yılın 20 Eylül-15 Kasım tarihleri arasında alınmıştır. Bu arada tahliyeye tâbi tutulanların sınırı geçmelerini engellemek amacıyla devletimizin Türkiye sınırında güvenlik ve karakol hizmetleri azami derecede takviye edilerek en sıkı şekilde emniyet sağlanmıştır. Adıgön, Aspinza, Ahıska, Ahılkelek ilçelerinde tahliye işlemleri 15-18 Kasım, Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nde ise 25-26 Kasım günlerinde gerçekleştirilmiştir. Toplam 91.095 kişi tahliye edilmiştir. Tahliye edilenleri taşıyan katarlar, hareket hâlinde olup Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'daki yeni iskân yerlerine doğru yol almaktadır. Tahliye işlemleri, düzenli ve olaysız bir şekilde tamamlanmıştır. Adı geçen sınır ilçelerine Gürcistan'ın toprak sıkıntısı çekilen bölgelerinden 7.000 hanelik köylü nüfus iskân edilecektir. Ayrıca SSCB Halk İçişleri Komiserliği, Gürcistan SSC ile Türkiye sınırındaki şeritte özel tedbirler almaktadır.”⁹

Sürgünde İç İşleri Halk Komiserliğine bağlı 4000 kişinin görev yaptığı ve bütün emirlerin Beriya'nın sürgün işinin başına getirdiği B. Kobulov'dan alındığı bilinmektedir.¹⁰

Sürgün edilenlerin birçoğu yollarda ölmüş, sağ kalanlar da ata vatanından ebedî ayrılığa mahkûm edilmişlerdir. 1944 yılı aralık ayında SSCB Halk İçişleri Komiseri Vekili V. V. Çernişov ve SSCB Halk İçişleri Komiserliği Özel İskân Bölgeleri Başkanı M. Kuznetsov tarafından SSCB Halk İçişleri Komiseri L. Beriya'ya gönderilen bir raporda “Gürcistan SSC'den tahliye işlemleri tamamlanmıştır. Erkek: 18.923, kadın: 27.399 ve 16 yaşın altındaki çocuklar: 45.085 kişi olmak üzere toplam 92.307 kişi tahliyeye tabi tutulmuştur. İskân dağılımı şöyledir: Özbekistan: 53.163 kişi, Kazakistan: 28.598 kişi, Kırgızistan: 10.546 kişi. 84.596 kişi kolektif çiftliklerde, 6.316 kişi devlet çiftliklerinde ve 1.395 kişi sanayi işletmelerinde istihdam edilmiştir. 457 kişi yolda hayatını yitirmiştir.”¹¹ denmektedir. Ahıska Türklerinin can kayıpları, sürüldükleri ülkelerde de açlık ve hastalık sebebiyle devam etmiştir.

Ahıskalıların Kazakistan'da karşılaştıkları zorluklar konusunda Kazakistan SSC Halk İçişleri Komiseri Vekili Meyer tarafından SSCB Halk Komiserleri Kurulu

9 Orhan Uravelli. “Sovyet Resmî Belgelerinde Ahıska Sürgünü”, Bizim Ahıska, Sayı: 16, 2011, s. 8, http://www.ahıska.org.tr/wp_pdf/sayi16/parcali/09_sayi16.pdf, [25.05.2018]

10 Omaraliyev, *age.*, s. 28.

11 *Age.*, s. 9.

Başkanı V. M. Molotov ve SSCB Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi Sekreteri G. M. Malenkov'a gönderilen tarihsiz bir yazıda şu bilgiler verilmektedir: *"Kuzey Kafkasya'dan getirilenler dışında Devlet Savunma Komitesi'nin 31.07.1944 tarih ve 6279cc Sayılı Kararı uyarınca Kazakistan'da özel iskâna tabi tutulmak üzere geçen yıl sonunda Gürcistan SSC'den 28.669 kişi getirilmiştir. Bu göçmenlerin durumları da oldukça ağırdır. Çünkü çoğu yanlarına yiyecek alamamıştır. Yaşlılar ve özellikle de çocukların giyecekleri ve ayakkabıları yoktur."*¹²

Sovyet rejiminin kendileri için kötü bir gelecek hazırlayacağını tahmin eden bazı Ahıskalılar sürgünden çok önceki yıllarda Türkiye'ye kaçarak kendilerine yeni bir hayat seçme imkânı bulmuşlardır. Ancak Türkiye'ye kaçanlar akrabalarını ve bazan bazı aile fertlerini geride bırakmak zorunda kalmışlar, aileler parçalanmış, Sovyet rejiminin kısıtlamaları sebebiyle ailelerinin akıbetinden habersiz kalmışlardır.¹³

Günümüzde on ülkede yaşayan Ahıska Türklerinin yaşadıkları yerlerdeki nüfuslarına ilişkin çeşitli kaynaklarda farklı rakamlar verilmektedir. Buna göre yaklaşık 70-90 bin Ahıska Türkü Rusya Federasyonu'nda, 50 bin Türkiye'de, 90-110 bin Azerbaycan'da, 8.500- 10 bin Ukrayna'da, 15 bin Özbekistan'da, 150 bin Kazakistan'da, 50 bin Kırgızistan'da, 1.500 Gürcistan'da, 10 binin üzerinde Amerika Birleşik Devletleri'nde ve 500 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır.¹⁴ Önceki yıllara ait bu rakamlar günümüzde bazı farklılıklar göstermektedir. Bugün Kazakistan'da yaklaşık 200 bin Ahıska Türkü yaşamaktadır. Ahıska Türklerinin büyük bölümü Almatı, Taraz, Güney Kazakistan bölgesinde ikamet etmektedirler. Özbekistan'da yaşayan Ahıska Türkleri 1989 yılında maruz kaldıkları saldırılar sonucunda Rusya'ya göç etmek zorunda kalmışlar ve Krasnodar'a yerleşmişlerdir. Özbekistan'dan göç eden Ahıskalıların sayısı 70 binden fazla olarak tahmin edilmektedir. Rusya'da da ayrımcılıkla karşılaşan Ahıskalılar ABD'ne göç etmeye başlamışlardır.¹⁵ Bu sebeple onların çeşitli ülkelerdeki sayıları her zaman değişiklik gösterebilmektedir.

1949 yılında, İçişleri ve Adalet Bakanlıklarının Milliyetler Komiseri Lavrenti Beriya için hazırladığı raporda sürülen Ahıska Türklerinin sayısı 94.955 olarak

12 Aydıngün, *age.*, s. 10.

13 Aydıngün, *age.*, s. X, XI.

14 Ayşegül Aydıngün-Çiğdem Balm-Harding- Mathew Hoover- Igor Kuznetsov ve Steve Swerdlow, *Meskhetian Turks-An Introduction to their History, Culture and Resettlement Experiences*. Center for Applied Linguistics, Washington 2006, s. 13-14'ten naklen Aydıngün, *age.*, s. 4.

15 Aydıngün, *age.*, s. 4.

verilmiş, 17 bin Ahıska Türkü'nün sürgün yolculuğu sırasında öldüğü belirtilmiştir. Kaynaklarda, yolculuk sırasında ölenlerin sayısının 15 bin ile 30 bin arasında değiştiği, hatta çoğunluğu çocuk ve yaşlılardan oluşan 50 bin kişiyi bulduğu da ileri sürülmektedir.¹⁶

Sürgünde yaşananları göstermesi bakımından sürgünü yaşayanların bilgilerine başvurmak faydalı olacaktır. Sürgünde Çimkent şehrine yerleşen 81 yaşındaki Ahıska Türkü Armiya Madinova o günlerde yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır: *“Kış mevsimiydi. 9 yaşındaydım. Babam, annem ve dört kardeşimle bizi trene bindirdiler. Trenle yolculuğumuz gece gündüz demeden tam bir ay sürdü, Kazakistan topraklarına geldik. Geldiğimde tifo oldum. Burada hiçbir yeri bilmiyorum, yerel halkın dilini anlamıyorduk. Buna rağmen hastane bulup, beni oraya götürdüler.”* Madinova, sürgün yolunda çok sayıda Ahıska Türkünün tifoya yakalanarak hayatını kaybettiğini de belirtmiştir Kazakistan'a geldikten sonra erkek kardeşinin 14 yaşında savaşa gittiğini, bir yıl sonra öldüğü haberini aldıklarını anlatan Madinova, *“Kardeşimin ölümünden sonra annem ve babam da kederlerinden vefat etti. Cenazelerini Kazakistan'da toprağa verdik”*. demektedir.¹⁷

Bugün ABD'de yaşayan bir başka Ahıskalı sürgünde yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

“Sonra bizi vagona doldurdular. Bizim vagonda 8 aile vardı, her bir ailede 5-6 kişiydi. Hükümet azıcık yemek veriyordu günde bir kere. Yanımızdakileri yiyerek bir ay hayatta kaldık. Vagonlar tahta, her yer buz tuttu. Öyle yattık. Tuvalet yok, su yok, soğuk, ısınmaya bir şey yok. Amcamın kayınbiraderi vardı, hastaydı. Onu da hastaneden getirdiler yanımıza. Bağırıyor, bağırıyor, bağırıyor. Bilmem kaç gün öyle bağırıyor vagonda. Bir gün sesi kesildi, meğer ölmüş. O öldü, hiç kimse bir şey demedi. Öldükten sonra vermedi anası babası, nereye gidiyorsak, gittiğimiz yerde gömeriz dediler. Sonra bir gün geldiler alıp götürdüler onu. Oraları çok iyi hatırlıyorum. Görerseniz o ölülerini nasıl attılar...”

Almatı'da yaşayan bir başka Ahıskalı da benzer bilgileri vermektedir: *“İnsanlar vagonların içinde ölüyorlardı ve onları gömmemize izin yoktu. Her istasyonda askerler gelip ölülerini topluyordu. Bazılarımız usulünce gömebilmek için ölülerini halıların içinde veya başka*

16 Nikolai Bugai ve Kotof Kalinina, Mesketiya Türkleri-Rehabilitasyon İçin Uzun Yol. Kısmen çev. Kazım Dursun, Russian Deportation Department, Vatan Society and Rehabilitation Found Publication, Moskova 1994, s. 15-16 ve Anatoly Khazanov, “Meskhetian Turks in Search of Self-Identity”. Central Asian Survey. C XI, No. 4 (1992), s. 1-16, s. 4'ten naklen Aydıngün, age., s. 45.

17 “Kazakistan Topraklarındaki Ahıska Türkleri”, <http://www.timeturk.com/kazakistan-topraklarindaki-ahıska-turkleri/haber-257768>, [21.10.2016]

*şekilde saklıyordu.*¹⁸ Bazan insafli bir kişinin sürgünlere yardım ettiği de oluyordu. Kazakistan'ın Kentav şehrinde yaşayan bir sürgün, tren Ural'da bir istasyonda durduğunda iki askerin kendilerine yiyecek getirdiğini anlatmıştır.¹⁹

Sürgünlerin yeni yerlerinde huzursuzluk çıkarmamaları için ağır cezalar getirilmiştir. Buna göre düzeni bozanlara valilikçe 100 ruble para cezası veya bunun karşılığı beş gün hapis cezası verilecekti.²⁰

Ahıska Türkleri sürüldükleri ülkelerde 1956 yılına kadar 'özel yerleşim'e tabi tutulmuşlar, belirli bir bölgenin dışına çıkma hakkı ve seyahat etme özgürlüğü olmaksızın bir tür toplama kampı hayatı yaşamışlar ve yerlerinden ayrılmadıklarını kanıtlamak üzere belli aralıklarla özel polis birimine giderek imza atmak zorunda bırakılmışlardır. 'Halk düşmanı' olarak adlandırılarak sürülen bu halk, sürüldüğü ülkelerde zamanla yerel halkların güvenini büyük ölçüde kazanmışsa da, pasaportlarında taşıdıkları özel bir işaret nedeniyle uzun yıllar boyunca yükseköğretim hakkından yoksun olma veya önemli görevlere atanamama gibi ayrımcılıklara maruz kalmışlar, dolayısıyla ağırlıklı olarak kırsal bölgelerde yaşamak ve tarımla geçinmek zorunda bırakılmışlardır. Üniversiteye gitme yaşının sonraki yıllarda kaldırıldığı bilinmektedir.²¹

Çiftçilik yaparak hayatını sürdüren Armiya Madinova'ya, ebeveynlerinin ölümünden sonra iki kardeşiyle akrabalarının yanında yetiştiklerini, daha sonra evlenip dört çocuk sahibi olduğunu dile getirerek, *"Evlendiğimde akrabalarım çeyizim yerine inek verdi. Geçimimizi ineğin sütüyle sağladık. Eşimle 40 yıl birlikte yaşadık. Çiftçilik ve tarımla ilgilendik."* diye anlatmaktadır. Ahıska Türkleri ile zor günlerinde ekmeğini, aşlarını paylaşan Kazak halkına minnettar olduklarını belirten Madinova, bu topraklarda kendi dillerini ve kültürlerini yaşatmaya çalıştıklarını söylemektedir.²²

Kazakistan'a sürülen Ahıskalılar hayatta kalabilmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Bunlardan birisi Komünist Partisi'ne üye olmaktı. Ailesinin bir kısmı daha evvel Türkiye'ye kaçmış olan Talat Ramadanov'un Almatı yakınlarında Çilik köyünden okumak için Almatı'ya gelmesi ve mücadelesinin sonunda Komünist Partisi'ne üye olabilmesi buna bir misaldir. Onu bu konuda

18 Aydınğün, *age.*, s. 10, 48.

19 Omaraliev, *age.*, s. 28.

20 Omaraliev, *age.*, s. 27.

21 Aydınğün, *age.*, s. 48.

22 Kazakistan Topraklarındaki.

teşvik eden annesi, bu şekilde rejimin kendilerinden aldıklarını geri verebileceğini söylemiştir. Talat Ramadanov Parti'ye sadakatle hizmet etmiş ve zamanla yükselerek milletvekili olmuştur.²³

Ahıskalıların Kazakistan'da kendi aralarında dayanışma içinde yaşayarak hayata tutundukları anlaşılmaktadır. Merke'de doğmuş olan bir Ahıskalı çocukluk günleri hakkında şunları hatırlıyor:

“Çocukluğumu geçirdiğim Merke kasabasında bizim gibi Ahıskalı aileler, uzak yakın akrabalar ve Kafkasya'dan gelen ve bizimle aynı kaderi paylaşan aileler çoğunlukta idi. Şimdi düşünüyorum da aslında kocaman bir aile gibiydik. Yediğimiz içtiğimiz ayrı gitmezdi, bütün bayramlar birlikte kutlanır, acılar ve sevinçler ortak yaşanırdı. Hayatımda bir daha asla şahit olamayacağım bir dayanışma vardı o zaman... Merke'de yan yana iki büyük evimiz vardı. Bir arada yaşıyorduk; teyzem, iki dayım, anneannem, dedem, ebeveynlerim ve yaşlı ninem. Dedemi ve iki erkek kardeşini tek başına sürgünden kurtaran, sonrasında ise hayat mücadelesi verip çocuklarını büyütmiş ve ayakta dimdik durmayı başarmış dedemin yaşlı annesi dışında herkes çalışıyordu. O da bana bakıyordu. Gündüz herkes işteyken ninemle bazen yünden iplik yapıp çorap örerdik. Birçok Ahıskalı kız gibi erken yaşta örgü örmeyi ninemden öğrendim...”²⁴

Kazakistan'a sürülen Ahıskalılar köylere yerleştirilmişlerdir. Mesela Çimkent'in Keles köyüne 229 aile (884 kişi) yerleştirilmişti.²⁵ Ahıskalıların bir kısmı Güney Kazakistan Eyaleti'nde pamuk ziraati yapılan Mırzaşöl bölgesine yerleştirilmişlerdir. Ahıskalılar büyük ölçüde çöl olan bölgenin pamuk ziraatine açılması için kanallar kazılması gibi işlerde çalıştırılmışlardır. Gerekli aletlerin verilmediği bu insanlar Kirov kanalını elleriyle kazmak zorunda kalmışlardır. Ahıskalıların çölü yeşerten bu çalışmaları neticesinde bölgeye büyük bir nüfus yerleşmesi mümkün olmuştur.²⁶ Sürgün ile gelenlerin halkla kaynaşmasını istemeyen idareciler gelenlerin “halk düşmanı” oldukları için sürgün edildiklerini yaymış, bu da yabancı oldukları bir muhitte yaşamak zorunda kalan bu insanların büyük zorluklarla karşılaşmasına sebep olmuştur. Türkistan'dan Kazak Muhabbat Hanım'ın anlattığına göre açıklıkla yüz yüze kalan bu insanlara bazı insaf sahibi insanlar toprak içine koydukları

23 Aydınğün, *age*, s. X-XI.

24 *Age*, s. 22.

25 Omaraliyev, *age*, s. 31.

26 M. Aydemir, “Ahıskanın ve Ahıskalı Türklerin Tarihteki Yeri ve Önemi”, *Gıllmi Zertteveler Alemleri*, No. 5-12 (95-102) Mamır-Jeltoksan 2015, s. 19-27, s. 31.

kurut denen bir çeşit yağurdu “halk düşmanlarını taşlama” görüntüsü ile atmışlar ve onların açlıktan ölmesine mani olmuşlardır. İlk yıllarda yerleştikleri bölgenin dilini bilmediklerinden büyük sıkıntılarla karşılaşan bu insanlar zamanla bölgeye intibak etmişler ve Ahıska’da kazandıkları bilgi ve tecrübeyi buraya aktarmışlardır. Ahıskalılar çalışkanlıkları ile zamanla bölgede başarılı olmuşlar bir kısmı önemli görevlere gelmişlerdir. Ahıska Gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Rövşen Memmedoğlu Ahıskalıların Kazakistan’daki bugünkü durumu hakkında şunları söylemektedir:

“Eğer bugün Cumhurbaşkanımız (Nazarbayev) bize siz anayurdunuzdasınız anavatanınızdasınız diyorsa bu artık çok şey demek. Bugün eğer bir Türk düğününe gittiğiniz zaman orada gelen misafirlerin belki de yüzde 50’sisi Kazak. Bugün biz Kazakistan’da Kazaklarla kız alıp kız veriyorsak bu önemli. Türk Ahıskalılar olarak bizler 1944 yılındaki sürgünde Kazakların bize yaptığı yardımı hiç unutmuyoruz. Savaşın zor yılları, soğuk Kasım, evinde ekmeğini ikiye bölen bir Kazak ile Türk arasında problem nasıl olabilir. Kardeşlik olan bir aile gibi. Bugün Ahıska gazetesinin yüzlerce Kazak abonesi vardır. Hiçbir psikolojik baskı hissetmiyoruz.”²⁷

Ahıska Türkleri Kazakistan’da millî kimliklerini korumak için çeşitli faaliyetlerde bulundular. 2000 yılında Ahıska gazetesini çıkardılar. Gazete üç dilde (Türkçe-Kazakça ve Rusça) yayımlanmaktadır.²⁸ Ahıska Gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Rövşen Memmedoğlu’nun verdiği bilgiye göre Kazakistan’da yaşayan Ahıskalılar Ahıska gazetesini 2000 yılında kurup aylık olarak yayınlamaktaydı. Gazete 2006 senesinde ayda iki defa ve 2007 yılından itibaren de haftalık olarak yayınlanmaya başlamıştır.²⁹ Armiya Madinova, -“Gürcistan’dan buralara geledi 71 yıl oldu. Buna rağmen kendi dilimizi konuşuyoruz. Açık giyinmedik. Düğünleri kendi geleneklerimize uygun yapmaya çalışıyoruz. Aile değerlerini, kızlarımıza aktarmaya gayret gösteriyoruz”.- diyerek kimliklerini koruma konusunda gösterdikleri hassasiyete işaret etmektedir.³⁰

Kazakistan’da ve başka yerlerde vatan hasreti çekerek yaşayan Ahıska Türklerinin memleketleri olan Gürcistan’a dönebilmeleri için Sovyetler Birliği nezdindeki

27 Serdar Yılmaz, “Kazakistan’daki Türk Diasporası: Ahıska Türkleri” (Özel Röportaj) <http://akademikperspektif.com/2014/10/11/kazakistandaki-turk-diasporasi-ahıska-turkleri-ozel-roportaj/> [31.10.2017]

28 Omaraliyev, *age.*, s. 38.

29 Yılmaz, *age.*

30 Kazakistan Topraklarındaki.

mücadeleleri uzun yıllar boyu devam etmiş ancak istedikleri karar alınamamıştır. Vatana dönüş hareketinin lideri Enver Odabaşev ve arkadaşları Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliğine başvurarak 2 Mayıs 1970'te "Biz Türküz" diye başlayan bir beyannameyi açıkladılar. Bu beyannameye Türkleri sürgüne gönderenlerin cezalandırılması, Türklerin kendi yurtlarına iskân haklarının verilmesi, başkenti Ahıska olmak üzere bir Türk Muhtar Cumhuriyeti veya Vilayeti kurulması ve sürgünden dolayı uğranılan zararların tazmin edilmesi isteniyordu. Bu talepler kabul edilmeyecekse Türkiye'ye göç etmelerine müsaade edilmesi de isteniyordu. Sovyet makamları bu beyannameye cevap vermemişlerdir.³¹ Ahıskalıların lideri Reşit Seyfatov'un SSCB Devlet Başkanı Leonid Brejnev, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kurt Waldheim ve Türkiye Başbakanı Ferit Melen'e gönderdikleri 14 Ağustos 1972 tarihli mektuplarda da aynı talepler tekrarlanıyordu.³²

Nihayet 26 Ekim 1972'de SSCB Komünist Partisi liderleri gizli olarak Türkler, Almanlar ve Kırım Tatarları üzerindeki bütün kısıtlamaları kaldıran bir karar almıştır. Bu karara göre, adı geçen sürgün halklarının, SSCB dâhilinde, ana vatanları hariç, istedikleri yerde yerleşmelerine izin verilmiştir. Diğer taraftan, Ahıska Türklerinin yaşamakta oldukları cumhuriyetlerin liderlerine de Ahıska Türklerini oralarda mümkün olduğunca tutmaları için yetki verilmiştir. KGB ve SSCB İçişleri Bakanlığı, zaten sürülen halkların daha önce yaşadıkları topraklara topluca dönmeleri durumunda, ülke içinde etnik çekişmeler yaratan millî hareketlere karşı tedbirlerini almışlardı. Sovyet hükümeti, 9 Ocak 1974'te, Ahıska Türklerinin resmî olarak SSCB içinde herhangi bir yerde yaşama hakları olduğuna ilişkin özel bir karar almıştır. Bu kararla yönetim, Ahıska Türklerine ana vatanlarına dönüşleri için âdeta resmî bir onay vermiştir. Bu kararın uygulamasında yönetim çeşitli gerekçelerle engeller çıkarmıştır. Bunların yanı sıra Gürcistan hükümeti gayiresmî olarak Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönmelerini bazı şartlara bağlamıştı. Hükümet, Ahıska Türklerinin kendilerini Gürcü kabul etmeleri ve soyadlarını değiştirmeleri konusunda ısrar ediyordu. Vatanlarına dönebilmek için bir kısım Ahıskalı bu şartı kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak Vatan Cemiyeti'nin düzenlediği kongrelerde büyük çoğunluk bu şartı kabul etmemiş ve Türk kimliği ile vatanlarına dönmekte ısrar etmişlerdir.³³

31 Ann Sheehy, The Crimean Tatars, Volga Germans and Meshkhetians, MRG. Rep. No. 6, The Sunday Times, London 1973'ten naklen Zeyrek, Ahıska Bölgesi, s. 69.

32 Conquest, *age.*, s. 186-188.

33 Omaraliyev, *age.*, s. 32; Aydınğün, *age.*, s. 55-59.

Tarihin büyük insanlık dramlarından birini yaşayan Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüş mücadelesi bugün de devam etmektedir. Yaşadıkları bazı ülkelerde karşılaştıkları zorluklar onları vatanlarına dönme konusunda teşvik etmektedir. Kazakistan'ın Cambul bölgesinde Şubat 2016'da meydana gelen Rovniy olayları Ahıskalılarda Kazakistan'ın onlar için eskisi gibi güvenli olmadığı düşüncesini doğurmuştur. Bu tarihte Rovniy ya da diğer bir adıyla Burıl olarak bilinen köyde Ahıska Türklerine karşı toplu saldırılar yapılmıştı. Bir cinayet üzerine başlayan olaylar etnik çatışmalara doğru gitmiş, Ahıska Türklerine karşı girişilen toplu saldırılar polis tarafından önlenebilmiştir.³⁴ Ancak Kazakistan'da ve birçok başka ülkede uyum içinde yaşayan Ahıskalıların hepsinin eski vatanlarına dönme konusunda istekli olduğu söylenemez. Bu konuda Ahıska Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Rövsen Memmedoğlu şunları söylemektedir: “Kazakistan'da yaşayan 200 bin Ahıskalı'dan bir kişi bile oraya dönmek istemez. Peki, buradaki Ahıskalılar neden geri gitmek istemez Ahıska'ya? Burada değer görüyoruz ve artık biz bir aileyiz ve bu aileyi bozmak istemiyoruz.”³⁵

34 Sabir Askeroğlu, “Ahıska Türkleri Kazakistan'ı Terk Ediyor”, Bizim Ahıska, Sonbahar (2016), s. 13-14, s. 13.

35 Yılmaz, *age*.

Kaynaklar

Askeroğlu, Sabir, “Ahıska Türkleri Kazakistan’ı Terk Ediyor”, *Bizim Ahıska*, Sonbahar (2016), s. 13-14.

Aydemir, M. “Ahıskanın ve Ahıskalı Türklerin Tarihteki Yeri ve Önemi”, *Gılni Zertteveler Alemi*, No. 5-12 (95-102) Mamır-Jeltoksan (2015), s. 19-27.

Aydınğün, Ayşegül- İsmail Aydınğün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk, Ulusötesi Aileler*, ed. Murat Yılmaz, Hoca Ahmet Yesevi Türk – Kazak Üniversitesi, Ankara 2014.

Aydınğün, Ayşegül- Çiğdem Balım-Harding- Matthew Hoover- Igor Kuznetsov ve Steve Swerdlow, *Meskhetian Turks-An Introduction to their History, Culture and Resettlement Experiences*, Center for Applied Linguistics, Washington 2006.

Bugay, Nikolay F., *Türki iz Meskhetii: Dolgıy put k reabilitasii*, TOO İzdatelskiy dom ‘ROSS’, M. 1994.

Bugai, Nikolai ve Kotof Kalinina, *Mesketiya Türkleri-Rehabilitasyon İçin Uzun Yol*. Kısmen çev. Kazım Dursun, Russian Deportation Department, Vatan Society and Rehabilitation Found Publication, Moskova 1994.

Conquest, Robert, “Kayıp Bir Halk: Rusya Mesketyalıları”. çev. Eşref Özbilen, *Türk Dünyası Araştırmaları*. No. 50, Ekim (1987), s. 183-189.

Haydarov, E. E., “Kenes Ökimetinin Halıktardı Kazakstanga Küştep Komıs Avdaru Sayasatı”, *Kazakstan Halkı Assambleyasının 15 Jıldıgına Arnalgan Aymaktık Galımı-Tejiribelik Konferentsiya Materialdarı*, Oral 2010,

<https://library.wksu.kz/dmdocuments/Хайдаров%20Е.pdf> [28.05.2018]

Khazanov, Anatoly, “Meskhetian Turks in Search of Self-Identity”, *Central Asian Survey*, C XI, No. 4 (1992), s. 1-16.

Omaraliyev, İsmail Muratoviç, *Köpetnostık Kogamda Etnosaralık Katınastar Medeniyetin Kalıptastırudın Tejiribesi, Özekti Meseleleri Jane Keleşegi (Kazakstandağı Ahıska Türükterinin Mısalında)*, [Magistirdik Dissertatsiya], Ahmet Yesevi Halıkaralık Kazak-Türk Üniversitesi, Türkistan 2018.

Orazaliyev, Saydalı, “Türki Halıktarının Kazakstanga Komıs Avdarulunun Sayası Astarları”, <http://www.oinet.kz/news/omir/i1472> [30.11.2017]

Sheehy, Ann, “The Crimean Tatars, Volga Germans and Meshkhetians”, MRG. Rep. No. 6, The Sunday Times, London 1973.

Uravelli, Orhan, “Sovyet Resmi Belgelerinde Ahıska Sürgünü”, *Bizim Ahıska*, Sayı: 16 (2011), http://www.ahıska.org.tr/wp_pdf/sayi16/parcali/09_sayi16.pdf, [25.05.2018]

Yılmaz, Serdar, “Kazakistan’daki Türk Diasporası: Ahıska Türkleri (Özel Röportaj)”,

<http://akademikperspektif.com/2014/10/11/kazakistandaki-turk-diasporasi-ahıska-turkleri-ozel-roportaj/>, [31.10.2017]

Wimbush, Enders S. ve Ronald Wixman, “Sovyet Orta Asyası’nda Yeni Bir Seda: Mesketiya Türkleri”, çev. Eşref Özbilen, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. No. 49, Ağustos (1987), s. 151-170.

Zeyrek, Yunus, “Ahıska Tarihi”, http://www.ahıska.org.tr/?page_id=1839 [28.05.2018]

Zeyrek, Yunus, *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*, Pozitif Matbaacılık, Ankara 2001.

“Kazakistan Topraklarındaki Ahıska Türkleri”, <http://www.timeturk.com/kazakistan-topraklarindaki-ahıska-turkleri/haber-257768>, [21.10.2016]